

המלחמה סביב ארץ ישראל במלחמת העולם השנייה

ארץ ישראל, במזרח הים התיכון, היתה לכאורה רחוקה מהסערה שפקדה את אירופה. ביוני 1940 כבשה גרמניה את צרפת והשליטה בה ובמושבותיה, ביניהן סוריה ולבנון, את משטר וישי הפרו-נאצי, דבר שיצר סכנה ליהודי ארץ ישראל. הצבא הבריטי ועמו היישוב העברי נערכו לפלישה הגרמנית מצפון.

לפי תוכניתו של הגנרל נים, מפקד הצבא הבריטי בארץ בקיץ 1940, ניבנו ביצורים ונסללו דרכים, לאורך קווי ההגנה המתוכננים – הקו הראשון היה מגשר נהריים צפונה לאורך הירדן והכינרת, עד ראש פינה ומשם מערבה, כשהוא מתבסס בחלקו המערבי על נחל קורן עד לאכזיב. הקו השני התבסס על הרי הגלבוע דרך ג'נין לאורך רכס הכרמל עד חיפה. קו ההגנה השלישי נמתח מגשר דמיה במזרח – שכם ולאורך נחל אלכסנדר¹.

במקביל, הוכנה ע"י יוחנן רטנר ויצחק שדה **"The Palestine Post Occupational Scheme (S.O.E.)"**. התוכנית הארץ ישראלית לעיכוב הגרמנים לאחר שיפלו מצפון. התוכנית התבססה על המכשולים הטופוגרפיים בהרי הגליל וכללה חבלה בדרכי תחבורה והטרדה של כוחות האוייב, באמצעות לוחמה זעירה. עיקר הכוח אמור היה להתרכז בחיפה ובכרמל. הבריטים קיבלו את התוכנית וסייעו באספקת ציוד, אימון והדרכה. בנוסף הקימו רשת מודיעין ושידור בפיקודו של משה דיין ואימנו את חברי הרשת באלחוט ובהצפנה.

הדאגה מפני פלישה גרמנית מצפון, לא תמה גם לאחר כיבוש סוריה ולבנון מידי צרפת של וישי ביולי 1941. התקדמותם המהירה של הגרמנים, מזרחה, אל תוככי בריה"מ והתמוטטות הצבא האדום, העצימו את החשש כי הצבא הבריטי לא יוכל לעצור לבדו את הצבא הגרמני שיתקדם מהקווקז דרומה. בנוסף, הצטרפות יפן למלחמה בדצמבר 1941 חייבה את בריטניה להפנות כוחות למזרח הרחוק, על חשבון דילול צבאה, במזרח התיכון. בראשית 1942 תוכננה התוכנית להגנת צפון הארץ, **"המבצר האחרון בארץ ישראל"** ("Palestine final fortress"). הכוונה הייתה להשתמש בחבלי ארץ ישראל, כמערך עיקרי, בתוכנית ההגנה על מצרים ותעלת סואץ – ממזרח. התוכנית התבססה על יצירת מתחמים מוגנים בכרמל, בגלבוע ובהרי השומרון, בכל אזור יהיה כוח שלדי, המבוסס על הכוחות המוצבים בארץ ישראל, אשר יתוגבר על-ידי כוחות בריטים נסוגים מסוריה, סה"כ התכנון עמד על סדר גודל של שתי דיביזיות חי"ר, דיביזיה משורינית ואגד ארטילרי.

אנשי הישוב נחלקו בדעותיהם באשר לדרך הפעולה הרצויה מול איום הפלישה הגרמנית מצפון. היו שגרסו כי יש לפנות את תושבי גבול הצפון אל פנים הארץ, לוותר על מספר ישובים וזאת כדי לקצר את קו החזית. למולם, היו שקראו להתגוננות.

באביב 1942 התקדם "קורפוס אפריקה" בפיקודו של הגנרל ארווין רומל- מזרחה, לכיוון תעלת סואץ, ועורר חרדה בקרב "הישוב" בארץ. הפחד מפני הגרמנים הקרבים, התעצם נוכח הידיעות המחרידות על השמדת יהודי אירופה. היה ברור שפלישה לארץ ישראל, אינה כפלישה נאצית לארץ אחרת, שהרי כאן, פירושה, השמדת הישוב היהודי. התחושה הייתה כי אין כוח שיוכל לבלום אותם, כי הדרך לארץ ישראל פתוחה בפניהם, להשמיד את יהודיה ולשים קץ למפעל הציוני.

מאידך, ערביי ארץ ישראל - ציפו לבוא צבאות היטלר, ואף תכננו ביניהם את חלוקת השלל, עם הגעת הנאצים. מנהיגם, המופתי חג' אמין אל-חוסייני, השתתף בארגון המרד של רשיד עלי נגד הבריטים ובפרעות ביהדות עיראק בשנת 1941. לאחר כישלון המרד, נמלט לגרמניה, שם היה שותף לפעולות נגד יהדות אירופה, במחלקה של אדולף אייכמן. ב-28 בנובמבר 1941, נפגש עם היטלר וקיבל ממנו הבטחה, כי עם כיבוש המזרח התיכון, גרמניה תשמיד את היהודים במרחב.

לבריטים היה ברור כי הגורם היחיד עליו הם יכולים להסתייע במצב שנוצר, הוא היישוב היהודי.

באותה עת, הגיע שיתוף הפעולה בין הנהגת היישוב לבריטים לשיאו.

הפלמ"ח, שנוסד בשיתוף עם הבריטים, וזכה לטבילה מבצעית ראשונית, בפלישה ללבנון ב-1941, הוכנס לכוננות גבוהה עם הגעת כוחות רומל, לאל עלמיין (כ-100 ק"מ מאלכסנדריה). כל חבריו גויסו והועמדו בכוננות. פלוגות

נשלחו אל הנגב, אל שדות הדרום הרחבים, למרות ציודן וחימושן הדל - "עם מקלות כתחליף לרובים..."

הנהגת היישוב וארגון "ההגנה" התלבטו ב-1942 בשאלה, איך לנהוג, אם הארץ תיפול בידי הגרמנים?

מחד, הציע דוד בן-גוריון כי במקרה של נסיגה בריטית, יש לפנות את עיקר הכוחות הלוחמים של "ההגנה" ואת

הנהגת היישוב עם הצבא הבריטי הנסוג, עד להודו. ואז, לשוב לארץ עם הכוחות שיכבשו אותה מחדש, בהתהפך

גלגל המלחמה. מנגד, טען יצחק טבנקין, כי חצי מיליון יהודים אלה אינם צריכים לסגת. צריך להשאר ולהלחם עד

הסוף, למען זכותנו בעתיד, למען כבודנו העצמי, למען נאמנותו ההיסטורית. עמדה זאת הובילה לתכנון תוכנית

במטה "ההגנה" על ידי יוחנן רטנר ויצחק שדה, לרגע שלאחר נסיגת הבריטים מן הארץ. התוכנית נקראה בשם

"תוכנית חיפה" עם הכינוי **"מצדה על הכרמל"**² (או "תוכנית הצפון"). עיקריה היו דומים לתוכנית הארץ

ישראלית שקדמה לה - ריכוז כל האוכלוסייה היהודית במובלעת, באזור חיפה והגליל ויחידות גרילה תצאנה אל

מחוץ למובלעת לעיכוב התקדמותו של האויב או להטרדתו. לפי התוכנית אמורים היו חיפה והרי הכרמל והגליל,

להפוך למרחב מוגן, בעל סיכוי להתנגדות ועמידה בפני הפולש. התוכנית הביאה בחשבון את הצטרפותם של

מתנדבי היישוב ששירתו בצבא הבריטי אל הכוחות המגינים. הוקמו גם גופי הגנה אזרחית למחצה כדוגמת "משמר

העם" בחיפה ו"משמר המולדת" בתל אביב, במטרה להכשיר אזרחים בעלי נסיון צבאי, לשם פעילות פרטיזנית

במקרה של כיבוש הארץ על ידי הגרמנים. היה ברור למתכננים כי בסופו של דבר, אף אם יצליחו לעכב את

התקדמות הפולש, סופם של המגינים ושל האוכלוסייה האזרחית שבמובלעת נחרץ. עצם השם "מצדה על הכרמל",

ביטא את חוסר סיכויי עמידתו של היישוב.

במקביל, באותה עת, השלימו הנאצים הכנות לביצוע תוכנית להשמדת יהודי ארץ ישראל³. הוקמה עוצבת מבצע

מיוחדת לצורך כך, במסגרת האס אס, בשם "איינזצגרופה אגיפטן" (איינזצגרופן מצרים) שכללה 24 חיילי אס אס

בפיקודו של ולטר ראוף (קצין האס אס שהיה אחראי מסוף 1941 עד ראשית 1942 על ייצורן של משאיות להמתה

באמצעות גז הפליטה שלהן, שהורם לתא מטען אטום ובו הקורבנות). השמדת חמש מאות אלף היהודים בארץ

ישראל אמורה הייתה להתבצע באותם האמצעים והשיטות שבהם בוצע רצח יהודי אירופה, דהיינו הפעלת

האוכלוסייה המקומית, הלא יהודית, כמבצעי הרצח השיטתי, בהדרכתו ובפיקודו של צוות גרמני מצומצם. אנשי

עוצבת המבצע הוצבו באתונה והמתינו לפקודה לנוע לארץ ישראל.

התוכנית לא הועמדה במבחן הביצוע. ב-1 ביולי 1942 הצליחו הבריטים לבלום את התקדמותו של רומל ליד

העיירה אל עלמיין, לאחר שהגיע כ-100 ק"מ מאלכסנדריה שבמצרים. המפקד הבריטי החדש, הגנרל ברנד

מונטגומרי, פקד לבטל את כל תכניות הנסיגה ולהיערך למתקפה. הסכנה חלפה כליל ב-3 בנובמבר 1942 כאשר

כוחותיו של מונטגומרי פתחו במתקפה והדפו את כוחותיו של רומל. הניצחון בקרב אל עלמיין היה לאחת מנקודות

התפנית במלחמת העולם השנייה. עם הניצחון הבריטי בקרב אל-עלמיין, בא גם הקץ ל"איינזצגרופה אגיפטן" אשר

אנשיו נשארו ביוון.

תקופה זו, בתולדות היישוב העברי בארץ ישראל, מאביב 1942 עד 3 בנובמבר 1942, כונתה לימים, בשם:

מאתיים ימי חרדה. התקדמות הצבא הגרמני לעבר תעלת סואץ, והאיום להמשיך לעבר ארץ ישראל גרם כאמור,

לחרדה קיומית אמיתית בקרב אנשי היישוב.

המבצע לכיבוש סוריה ולבנון Operation Exporter

עם נפילת צרפת ביוני 1940 וכינון משטר וישי, נשארו מושבות צרפת ושטחיה מעבר לים, תחת שלטון צרפת של וישי ובראשה הפילדמרשל אנרי פיליפ פטן. משטר וישי שיתף פעולה עם גרמניה הנאצית. הנציב העליון של צרפת בסוריה ולבנון היה הגנרל אנרי פרנן דנץ. במאי 1941, בימי מרד ראשיד עלי אל-כילאני בעיראק, התיר הגנרל דנץ לחיל האוויר הגרמני, לתדלק בסוריה את מטוסיו, אשר סייעו למורדים העיראקים. הדבר הגביר את החשש של הבריטים, כי סוריה ולבנון עתידות להיות לקרש הקפיצה של הנאצים לכיבוש ארץ ישראל מצפון ולהתקדם משם לעבר תעלת סואץ ומצרים. החשש הוגבר עם כיבוש האי כרתים, על ידי כוח גרמני מוצנח, אז התגברה הדאגה, שמא כוח מוצנח גרמני שיגיע מכרתים, יוצנח באזורנו.

לאחר שהבריטים דיכאו את המרד בעיראק, החליטו לצאת ל**מבצע לכיבוש סוריה ולבנון** מידי כוחות וישי. למבצע המיועד ניתן השם **Operation Exporter**. למפקד המבצע נתמנה הגנרל הבריטי הנרי מייטלנד וילסון, מי שהיה מפקד חיל המשלוח הבריטי ליוון במלחמת איטליה-יוון, אשר הסתיימה בכיבוש יוון על ידי הגרמנים באפריל 1941. מפקד המערכה היה הגנרל ארצ'בלד ויול, מפקד הכוחות הבריטיים במזרח התיכון.

תחת פיקודו של גנרל וילסון, הועמדו כ- 18,000 אנשי צבא אוסטרליים, כ- 9,000 בריטים וכ- 2,000 הודיים. עמם פעלו כ- 5,000 מאנשי "צרפת החופשית", כשמנהיגם - הגנרל דה גול עם מטהו, נמצא בירושלים. כסיירים ומורי דרך לכוחות הפלישה, שימשו גם אנשי הפלמ"ח (פרוט - בהמשך).

מולם עמדו כ- 35,000 אנשי צבא וישי שנקרא "צבא הלבאנט", Arm?e du Levant בפיקודו של הגנרל דנץ, מהם כ- 8,000 אנשי צבא צרפתים, ביניהם אנשי "לגיון הזרים" ויתרם מגויסים מקומיים מתושבי סוריה ולבנון. הפלישה החלה במוצאי שבת, ה- 7 ביוני 1941. קדמה לה מערכת תעמולה ברדיו ששודרה על ידי קציני "צרפת החופשית" ממשדר שהוצב בביתו של דוד הכהן בחיפה והופעל על ידי אנשי "ההגנה". הכוחות התקדמו במספר צירים:

החטיבה השישית האוסטרלית - יצאה מראש הנקרה ונעה לאורך כביש החוף בכיוון ביירות וטריפולי. החטיבה השביעית האוסטרלית - יצאה ממטולה לעבר בקעת הלבנון.

החטיבה ההודית מתוגברת על ידי חיל הספר העבר ירדני ועל ידי יחידה של צבא "צרפת החופשית" - יצאה מדרעא שבדרום סוריה לכיוון דמשק.

המערכה שהייתה, כי אנשי וישי לא יגלו התנגדות עזה, התבדתה מהר מאד:

כח החלוץ של כוחות צרפת החופשית שהתקדם לעבר דמשק - נבלם במרחק של כ-16 קילומטרים מן העיר. ב- 19 ביוני 1941, ליד דמשק, בהתקפת נגד ממזרח, כיתרו כוחות וישי שני גדודים הודיים וגדוד בריטי - שנכנעו. בקרב קשה שנערך ב-9 וב-10 ביוני, הצליחו כוחות צרפת החופשית להשתלט על גשרי נהר הליטני.

הכוחות האוסטרליים התקדמו בכביש החוף צפונה לעבר ביירות, במסלול קשה ובתנועה אטית.

גדוד בריטי שנע לעבר קוניטרה - נבלם בהתקפת נגד של שני גדודי טנקים.

ביום הראשון למערכה יצרו כוחות הצי המלכותי הבריטי מגע עם משחתות של וישי אך הללו נמלטו.

למחרת, ב- 9 ביוני התחולל קרב ימי נוסף ומשחתת בריטית נפגעה קשה.

ב- 15 ביוני, בתום השבוע הראשון למערכה, ניזוקו קשה שתי משחתות בריטיות בתקיפה מן האוויר, בעת שהפגזו את צידון.

משחתת של וישי טובעה על ידי מטוסי הזרוע האווירית של הצי המלכותי וכן טובעה צוללת של וישי.

בתום השבוע הראשון של הקרבות, כשנוכחו הבריטים בעוצמת ההתנגדות, החליט הגנרל ויוול להחיש תגבורת מעיראק. התגבורת שכללה שלוש חטיבות בריטיות וחטיבה הודית, עלתה לאורך הנהר פרת, לכיוון העיר חאלב ובכך שינתה את המערכה.

הכוחות האוסטרליים כבשו את דמשק ב- 21 ביוני 1941, בתום שלושה ימי לחימה של קרבות קשים בהם נעזרו בכוחות קומנדו שהונחתו מעבר לקווי האויב.

לעומת זאת, הדרך לכיבוש ביירות, שהייתה הבירה המינהלית של המנדט הצרפתיים בסוריה ולבנון, התארכה. מ- 5 ביולי עד ל- 12 ביולי 1941, התחולל בעיירה דאמור, השוכנת כ-20 ק"מ דרומית לביירות, קרב קשה בין הכוחות האוסטרליים לבין כוחות וישי, אשר הוכרע בכיבוש אוסטרלי של העיירה ואיפשר לכוחות האוסטרליים להגיע לפאתי ביירות.

כיבושה הסופי של ביירות התבצע עם כניסת כוחות בעלות הברית לעיר ב- 15 ביולי 1941 -לאחר הפסקת האש. ב- 25 ביוני 1941 - הגיע הכוח הבריטי לתדמור וניהל במשך 9 ימים קרבות עזים עם חיל המצב של צבא וישי. דיוויזיה הודית העמיקה חדירתה לחלק הצפון מזרחי של סוריה.

במהלך הקרבות של מבצע "אקספורטר" שהחל ב-7 ביוני 1941 בפלישה הבריטית ללבנון וסוריה, עד לחתימה על הסכם הכניעה ב-14 ביולי, התחוללה באוויר לחימה אינטנסיבית, בין חילות האוויר של שני הצדדים. במהלך שבועות הלחימה, הופלו בצפון הארץ, מספר מטוסים צרפתיים על ידי מטוסי קרב וסוללות נ"מ בריטיות, שאוישו בחלקן בלוחמים ארץ ישראלים.

במחצית יולי, נוכח הגנרל דנץ, כי לא יוכל להמשיך בהתנגדות. כוחו האווירי, שעמד בתחילת המערכה על 90 מטוסים, התדלדל. אנשי וישי החלו בגישושים להפסקת אש. ב- 10 ביולי, על סף הכניסה לביירות של החטיבה האוסטרלית, פנו שליחיו של הגנרל דנץ רשמית לבעלות הברית לבקש שביתת נשק. ב- 12 ביולי 1941 החלה פגישת נציגי וישי, בראשות הגנרל ג'וזף דה ורדילק, עם מפקדי כוחות בעלות הברית, הגנרל וילסון - הבריטי והגנרל ז'ורז' קאטרו -מפקד כוחות צרפת. המפגש נערך במחנה הצבאי בריטי "סידני סמית", ששכן מצפון לעכו. אנשי וישי נאלצו לקבל את תנאי הצד המנצח. יום החתימה על הסכם הכניעה נקבע ל- 14 ביולי - יום הבסטיליה. למורת רוחו, חתם הגנרל דנץ על כתב הכניעה, וזאת, לאחר ששנה קודם לכן, ב- 14 ביוני 1940, חתם כמפקד האזור הצבאי של פריז, על כתב הכניעה של בירת צרפת, לכובשים הנאצים. השפלתו גברה כאשר בכתב הכניעה, עליו חתם, הוא הביא את כניעת כוחות וישי בסוריה ולבנון לא רק לכוחות הבריטים אלא גם לכוחות צרפת החופשית. על פי הסכם הכניעה הותר לחיילי וישי לחזור לצרפת. כ-6,000 מביניהם, שבחרו בכך, הורשו להצטרף לכוחות צרפת החופשית. שארית ספינות הקרב ומטוסי הקרב של וישי מצאו מקלט, עוד טרם הכניעה, בנמלים ובשדות התעופה של טורקיה הנייטרלית.

ב- 25 ביולי נכנס הגנרל דה גול לדמשק וב- 27 ביולי נכנס לביירות. אמנם כוחות צרפת החופשית היו חלק קטן מן הכוחות שפעלו במבצע, אך דה גול הופיע בביירות כמנהיג מעצמה, כשהוא נוסע במכונית פתוחה ברחובות העיר מלווה במשמר פרשים נושאי כידונים, בעוד ההמונים, משני צידי המסלול, מריעים לו.

לאחר הכניעה, התברר כי שבויים בריטים, שנפלו בידי אנשי וישי במערכה, נשלחו לצרפת שבשלטון וישי. הבריטים חששו כי הם יוסגרו לידי הגרמנים. כאשר נתגלה הדבר, הושם הגנרל אנרי פרנן דנץ - יחד עם קצינים בכירים נוספים, במעצר כבני ערובה. המעצר פעל את פעולתו והשבויים הבריטים שוחררו. דנץ חזר לצרפת ולאחר שצרפת שוחררה מידי הנאצים הוא הועמד לדין בפני בית דין צבאי באשמת בגידה ונדון למוות. ב- 30 באפריל 1945 המתיק הגנרל דה גול את עונשו למאסר עולם והוא מת בכלא בדצמבר 1945.

תוצאות המערכה

- התוצאה המיידית של המערכה הייתה **הסרת הסכנה** ליישוב היהודי **מפני פלישה נאצית** לארץ ישראל מצפון.
- התוצאה ארוכת הטווח, הייתה הכרזה על **עצמאותן של סוריה ולבנון**. עד מימושה בשנת 1943 הועמדו שתי הארצות תחת שלטונה של "צרפת החופשית", בראשות הגנרל ז'ורז' קאטרו, שפעל בהן כנציב עליון.
- הסכם הכניעה אפשר לבריטים לסלול בשנים 1941-1942 את המשך המסילה מחיפה צפונה לראש הנקרה ולחבר את מסילת הרכבת בארץ ישראל, לרשת מסילות הרכבת בלבנון. **מסילת הברזל חיפה-בירות-טריפולי** יצרה רצף של מסילות ברזל ממצרים, עבור דרך ישראל, לבנון וסוריה, עד לטורקיה ומשם לאירופה.

השתתפות אנשי הפלמ"ח

לפני פתיחת המבצע חיפשו הבריטים סיוע מתושבי האזור. כאשר ערבים שהופעלו על ידם נכשלו במשימותיהם, החליט המודיעין הבריטי, בשיתוף פעולה עם הנהגת היישוב, לשלב את אנשי הפלמ"ח, שנוסד זמן קצר קודם לכן, ב- 15 במאי 1941.

פעולתם הראשונה של אנשי הפלמ"ח, קדמה לתחילת המערכה. ב- 18 במאי 1941 הפליגו 23 לוחמי פלמ"ח ("כ"ג יורדי הסירה") בפיקודו של צבי ספקטור ובליווי הקצין הבריטי אנטוני פאלמר, ללבנון, בסירה "ארי היים", על מנת לבצע פעולת חבלה בבתי הזיקוק, בעיר טריפולי. הפעולה לא בוצעה ועקבותיהם נעלמו. בנוסף, כוח מסתערבים מאנשי הפלמ"ח, בפיקודו של יהושע פלמון, נשלחה סמוך לפתיחת הפעולה לביירות ולדמשק, למטרת איסוף מודיעין לקראת הפעולה. חוליית מסתערבים עם חיים לבקוב, ישראל בן יהודה ("עבדו"), יוסף קוסטיקה וירוחם כהן חדרו לסוריה וביצעו פעולות חבלה במתקנים צרפתיים. עם תחילת הפלישה ללבנון, 37 אנשי פלמ"ח ב- 14 חוליות, פעלו בגזרות מטולה וראש הנקרה. בין הלוחמים היו משה דיין, יגאל אלון, יצחק רבין, אבישלום דרורי ואחרים. חלקן, הובילו את הכוחות, חלקן ניתקו קווי טלפון. כח סיור בפיקודו של משה דיין, העביר חוליית לוחמים אוסטרלים אל עורף העמדות של אנשי וישי בכביש החוף מצפון לראש הנקרה. בעת שצפה אל עבר שטח האויב, פגע צלף אויב במשקפת שאחז משה דיין בידו, עינו השמאלית נפגעה וחלק מגולגלתו מסביב לעין - התרסק. מאז ענד דיין את הרטייה השחורה מעל עינו.

השתתפות אנשי האצ"ל

תחת הנהגת מפקד האצ"ל - דוד רזיאל, הוחלט כי האצ"ל לא יאבק בבריטים בזמן מלחמת העולם השנייה. בעקבות החלטה זאת, התגייסו רבים מאנשי האצ"ל במהלך המלחמה ולחמו במסגרת הצבא הבריטי. בשנת 1941, לאחר שפרץ בעיראק, מרד אנטי בריטי, בראשות רשיד עלי אל-כילאני, נענה רזיאל לבקשת הבריטים לשגר יחידת קומנדו לחבל במתקני זיקוק הנפט ליד בגדד, שהיו חיוניים לצבא הגרמני. רזיאל החליט לעמוד בראשה של היחידה, בת ארבעה אנשים ואף סבר שיוכל להקים תאים של האצ"ל בקרב יהודי עיראק. היחידה יצאה ב-17 במאי 1941 משדה התעופה הצבאי בתל נוף ונחתה בשדה התעופה בחבניה שבעירק. בהגיעם, שונתה התוכנית והם קיבלו משימת מודיעין לקראת כיבוש העיר פאלוג'ה. בפעולה זו ב-20 במאי, נהרג רזיאל, עם קצין בריטי מלווה, מהפצצת מטוס גרמני.

ההפצצות האוויריות על ארץ ישראל

במהלך המלחמה הייתה ארץ ישראל, בסיס חשוב לפעילותם של הכוחות המזוינים של בריטניה בזירה המזרחית של הים התיכון. חשיבותה גברה לאחר שסוריה ולבנון הועברו לשליטת צרפת של וישי והתגברה לאחר פתיחת המערכה בצפון אפריקה - בקיץ 1942 שהסיגה את הבריטים למצרים.

חיפה על נמלה ומתקני זיקוק הנפט שלה, הפכה לבסיס העיקרי של הצי המלכותי הבריטי במזרח הים התיכון. מדינות הציר ראו בצינור הנפט כירכוכ-חיפה, בבתי הזיקוק ובנמל של חיפה, יעדים אסטרטגיים חשובים, דבר שהביא להפצצת חיפה מהאוויר 10 פעמים. ארבע פעמים על ידי חיל האוויר האיטלקי, ארבע פעמים על ידי חיל האוויר הגרמני ופעמיים על ידי חיל האוויר הצרפתי, שאחר כניעתה של צרפת לגרמנים והחלת שלטון וישי, הפך עוין לבריטים. חיפה הייתה העיר הארץ ישראלית שהופצצה במספר הפעמים הרב ביותר במלחמה, אך רוב ההרוגים בהפצצות על ארץ ישראל היו דווקא בהפצצת חיל האוויר האיטלקי על תל אביב.

תקיפות האיטלקים

ב-10 ביוני 1940 הצטרפה איטליה למלחמה לצידה של גרמניה ובכך נפתח המאבק בינה לבין בריטניה על השליטה בים התיכון. השליטה בחלק המזרחי של הים התיכון הייתה חיונית עבור איטליה, כדי להבטיח את הקשר עם המושבות האיטלקיות בצפון אפריקה ובקרבן אפריקה. בשלב ראשון החלו האיטלקים לתקוף את מקורות הדלק של הצי הבריטי בזירה זו. בתי הזיקוק של חיפה, שיכלו להפיק כמיליון טונות דלק בשנה, מן הנפט שזרם אליהם דרך צינור הנפט כירכוכ-חיפה, הפכו למטרה אסטרטגית חשובה.

בתחילת יולי 1940 הוצבה באי רודוס (שהפך לבסיס האיטלקי הקרוב ביותר לארץ ישראל), כנף הפצצה 41. ברשותה היו מפציצים בינוניים מסוג סבויה-מרקטי SM.79. את רוב הגיחות לארץ ישראל ביצעו מטוסי טייסת 205 של הכנף. בדרך כלל, נשאו המטוסים האיטלקיים, מטען מעורב של פצצות במשקל של 50 ו-100 ק"ג והתבססו על הפצצה מגובה בינוני, תוך טיסה אופקית.

ב-15 ביולי 1940 קצת אחרי השעה 9:00 בבוקר, **הותקפה חיפה מהאוויר בפעם הראשונה**. שני מבנים בני 5 מטוסים מכנף 41, הפציצו את העיר. המטוסים הצליחו לפגוע במדויק במתקן זיקוק ואחסנה של חברת "של", הציתו מספר דליקות וגרמו נזק לציוד. בהפצצה נהרג עובד ערבי אחד ושלושה נפצעו.

בבוקר ה-24 ביולי 1940 הופצצה חיפה בפעם השנייה. כ-10 מטוסים איטלקיים, שטסו בשני מבנים, ניסו לפגוע שוב במתקני הנפט, אך חלק גדול מהפצצות נפלו לים, בהדר הכרמל ובמתקני חברת "של" וגרמו לדליקה גדולה. בהפצצה נהרגו 46 אנשים ו-88 נפצעו.

ב-6 באוגוסט 1940 בשעות אחה"צ המוקדמות, **הופצצה חיפה בפעם השלישית** על ידי חיל האוויר האיטלקי. עשרה מטוסי כנף 41 הצליחו לפגוע בשלושה מכלי אחסון גדולים בשטח בתי הזיקוק. כתוצאה מכך נשרפו כ-600 טונות של נפט גולמי. בהפצצה הזו נפצעו כ-19 אנשים.

ההפצצות בחודש יולי הדאיגו את הבריטים, שחששו כי פגיעות נוספות במתקני הדלק, תגרומנה לפגיעה בצי שלהם במזרח הים התיכון. כתוצאה מכך, הם החלו בחיזוק מערך ההגנה האווירית שלהם סביב חיפה. סוללות נ"מ

נוספות הוצבו בה בנוסף על הסוללות האוסטרליות שכבר היו בה. זרקורים האירו את שמי חיפה והמפרץ בלילה ועשרות בלוני הליום ענקיים הופרחו לשמיים.

ב-13 בספטמבר האיטלקים מלוב למצרים. פלישה זו נועדה להיערך במקביל למבצע "ארי-הים", הפלישה הגרמנית לבריטניה. למרות שהיטלר דחה את מבצעו, החליט מוסוליני לבצע את הפלישה שלו באופן עצמאי. במסגרת ההכנות לפלישה, ערך חיל האוויר האיטלקי שורה של התקפות על מטרות עומק במצרים ובארץ ישראל דבר שהעניק למערכה בזירת הים התיכון מימד חדש.

בשעה 16:12 של ה-9 בספטמבר 1940 הפציצו מטוסי סבויה מרקטי 79 האיטלקיים, את תל אביב. ההפצצה התרכזה באזור הרחובות בוגרשוב וטרומפלדור. 137 בני אדם נהרגו ו-239 נפצעו, בתים נהרסו, שריפות פרצו ונותקו קווי חשמל מים וטלפון.

חברת איחודת/ליס/יכו"ה ההפצצה ובתל-אביב

ידיעות עיריית תל-אביב

כלי מבטאה הרשמי של עיריית תל-אביב

No. 11-12. Aug.-Sept. 1940
VOL. X. שנה עשירית
חוב' 11-12. אבאלול ת"ש

הפצצת תל-אביב מן האויר

ביום 9.9.40

ראש ממשלת בריטניה לתל-אביב

ביום 16.9.40 קיבל ראש עיריית תל-אביב מר י. רוקח את הטלגרמה הבאה מאת ראש הס' ניסטריס של בריטניה. מר וינסטון צ'רצ'יל:

נא לקבל את אהרתי העמוקה לאבי-רות שבמלה תל-אביב בהרעשה האוירית, מקשה זה של אכזריות אוילית רק תחוק את החלטתנו המאוחרת.

בחשוכה לכה של ראש העיריה מר י. רוקח את הטלגרמה הבאה ביום 17.9.40:

לראש המיניסטרים, לונדון.
הבקעת אהרתי ננקה עמוק בלב תושבי תל-אביב לכוונתו עם הוד-מלכותו, עם בריטניה הגדולה, עם העיר-האם של האבי-פריה ועם ראש ממשלתה הלאומית, אנו מוכנים לעמוד לצידה של בריטניה במאמץ העליון המוכרח להביא את הנצחון לדגל התושב.

תל-אביב לעם האמריקאי ונשיאו

ביום 9.9.40 שלח ראש העיריה מר י. רוקח לנשיא רובלט ולעם האמריקאי את הטלגרמה הבאה:

בראש העיריה של עיר המירות שאי-נה משמשת כל מטרה צבאית, עיר השלום והעבודה תל-אביב, מוכה אני אל מצפון כל תושבי אמריקה החפשיים ומזוהה על תהתי-קפה השפלה שעיריני הותקפה היום על ידי אוירונים של איטליה-גרמניה, אוירונים רבים שקטים—בהם ילדים, נשים חזקים—נהרגו ורבים נפצעו, התקפה הזאת מגלה פעם נוספת את האכזריות הפלתי-אנושית של האויב העושה טבח באוכלוסים של עיר שקטה, השותרת הושט אנשי.

הודעה רשמית

של מפקדת הצבא ביום 10.9.40 מטוסים איטלקים התקיפו אתמול אהרי הצהרים את תל-אביב ומכיבוזיה והטילו פצצות ללא הבחנה הרחק מסמרות צבאיות איוו שקו, חלק של הפצצות הוטלו בעיר העברית תל-אביב והשארו על כפר ערבי. מספר בתים בתל-אביב נפגעו וכן פגעו כמה שריפות שכונו טיפול מיד מכבי האש. פרטים מלאים על הפצצות וההרוגים עם חסרים עדיין, אולם ידוע שנהרגו למעלה מ-50 איש, רובם יתורים, בין ההרוגים הערבים—5 ילדים.

הקהל התנהג בטקס מוסתי בשעת ההפצצה ולאחריה. שרותי המתנגנות העירוניים נכנסו מיד לפעולה הרצוה.

אל תושבי תל-אביב:

האויב האכזרי לא פסח גם על תל-אביב. עיר הפירות ושחרית השלום (שנע בתושבים שקטים בכתיחה או שוכרי דרך לתושב, עירנו שיכלה היום קרבנות אדם מרובים פצועים ונזקים קשים ברכוש. אנו מתאבלים קשה יחד עם משפחות הנפגעים על נשמות תר שיכינו שנקספו כהרף עין, בוקו וקנים נשים וסף, יחד עם זה הנני קורא לכם, אהרתי תל-אביב, להמשיך בעבודה מתוך שקט והרגעה עם הסאב הצורב מלכותינו לא נוזי מעבודה הננון של מולדתנו.

מועצת העיריה תאחו בכל האמצעים, יחד עם השלטונות האזרחיים והצבאיים, כדי לשמור ככל האפשר על הנפש והרכוש בתל-אביב. הנני לבקשתם שוב במסגרת: ספרו על השקט והמשיכו בעבודתכם מתוך אמונה ובטחון בבנין עד של ארצנו.

9.9.40 י. רוקח, ראש העיריה

לימים של חללי הפצצת תל-אביב (9.9.40) (אבאלול ת"ש)

תוכן החוברת:

א) הפצצת תל-אביב מן האויר (הודעות רשמיות) ;
 ב) אולי הפצצת (השיחה בלאת) ; (3) השירותים העירוניים ביום ההפצצה ; (4) נזקי רכוש ; (5) מל-אביב ביום עברה — י. רוקח, ראש העיריה ;
 6) עניני שנת הירוש במסגרת העיריה ; (7) עיריית תל-אביב והפצצי ההפצצה ; (8) התאבדים תל-אביב ; (9) מרחוק החמישים ; (10) תל-אביב בנבוכה — נ. שושן ועד ; (11) התנגנות (המאמץ שמסופקות) ; (12) ביום ; (13) מה עשה עיריית תל-אביב לזירה מסיבית ליום וללילה ההפצצה ;

ב-21 בספטמבר 1940 בשעות אחר הצהריים, **נערכה הפצצה רביעית, של חיל האוויר האיטלקי, על חיפה.** בהפצצה נהרגו 40 אנשים ו-68 נפצעו, כאשר מפציצי הסבויה-מרקטי הטילו פצצות על אזורי מגורים ותעשייה. רוב הנפגעים נגרמו מפגיעה בבית קפה ליד מסגד איסתקלאל שבמזרח העיר. <http://www.youtube.com/watch?v=b9bwfR3FKWU>

תקיפות הגרמנים והצרפתים

בתחילת קיץ 1941 לאחר כיבוש יוון וכתרים, הגיע "הלופטוואפה", חיל האוויר הגרמני, לזירת הים התיכון, שם נוהלו מבצעי על ידי גיס האוויר ה-10 בפיקודו של גנרל הנס גייזלר. במסגרת הסיוע למערכה האיטלקית-גרמנית במזרח התיכון, הם ביצעו מבצעי הפצצה וסיוור בשמי ארץ ישראל ומצרים. הגרמנים כיוונו את המאמץ שלהם נגד מטרות אסטרטגיות ובראש ובראשונה נגד בסיסי הצי והאספקה הבריטיים באלכסנדריה ובחיפה. בחיפה ריכזו הגרמנים את המאמץ בבתי הזיקוק.

כוח ההפצצה האסטרטגי של הגרמנים במזרח הים התיכון, נשען על מטוסי היונקרס יו 88 של כנף לימודית I יחידה רב-משימתית של חיל האוויר הגרמני, אשר בזמן ההתקפות על ארץ ישראל נמצאה ברובה בבסיס אלוסיס שליד אתונה. הגיחות מבסיס זה לארץ ישראל היו ארוכות - כ-1,165 ק"מ, וארכו בסביבות השמונה שעות. ההתקפות הגרמניות על מטרות יבשתיות במזרח התיכון, נעשו בלילה, בטכניקה של הפצצת צלילה עם פצצות במשקל רבע טון. שיטת התקיפה היה "זרם המפציצים", לפיה, המטוסים טסו עצמאית, או במבנים קטנים, למטרה במסגרת הזמן שנקבעה, שיטה שזכתה לכינוי "הפצצות ממושכות".

ב-7 ביוני 1941 בעקבות, פלישת הצבא הבריטי מארץ ישראל לסוריה ולבנון, הגבירו הגרמנים את פעילותם במזרח הים התיכון ופתחו בהתקפות על חיפה. **ב-9 ביוני 1941 מ-12:50** בלילה, עד שעה 5 בבוקר **תקפו הגרמנים את חיפה בפעם הראשונה.** ההפצצה לא הייתה מדויקת ונגרם נזק קל בלבד.

ב-12 ביוני 1941 תקפו הגרמנים את חיפה בפעם השנייה. בהפצצה נהרג אדם אחד ואדם נוסף נפצע. **ב-12 ביוני 1941 הופצצה תל אביב על ידי מטוסים צרפתיים** מכוחות ממשלת וישי. אחת הפצצות פגעה פגיעה ישירה ב"בית האינוליידים" שברחוב מרמורק. הרגה שלושה עשר מהחוסים, במיטותיהם, ופצעה עוד 15 איש. **בליל ה-25 ביוני 1941 תקפו מטוסים צרפתיים** מספר מטרות באזור עכו וחיפה. אחד המטוסים פגע עם פצצות תבערה מגובה נמוך, באסם. בהפצצה זו נפצע אדם אחד.

בערב ה-3 ביולי 1941 התקיפו שני מפציצים צרפתיים מדגם מרטין מרילנד, את חיפה. אחד המטוסים נפגע מאש נ"מ, עלה באש ונפל למימי המפרץ. בהפצצה זו נגרם נזק קל למספר בתים וחנויות ורק אדם אחד נפצע קל. **בליל ה-6 ביולי 1941 תקפו הגרמנים את חיפה בפעם השלישית.** מטוסי היונקרס של הכנף התקיפו את מתקני הזיקוק בצלילה. הנזק לא היה חמור ומספר הנפגעים היה קטן.

בליל ה-19 ביולי 1941 הגרמנים התקיפו את חיפה בפעם הרביעית. הותקפו מתקני הזיקוק ונפגעו מספר מכלי אחסון ומתקנים אחרים. בהפצצה זו שהייתה העשירית על חיפה, לא נגרם נזק רב ומספר הנפגעים היה מועט.

בקיץ 1942 בעקבות הפנית המאמץ האווירי הגרמני בראש ובראשונה למערכה נגד ברית המועצות, וסיוע למאמץ האווירי הגרמני-איטלקי לצפון אפריקה, הוחלשה פעילותו של הלופטוואפה בזירה, ושמי ארץ ישראל רגעו.

דחיקת "הקורפוס האפריקאי" את הבריטים למצרים, גרמה לבריטים לפנות חלק גדול מיחידות הצי שלהם מנמל אלכסנדריה לנמל חיפה, שהפך לבסיס העיקרי של הצי הבריטי במזרח הים התיכון. במהלך אוגוסט 1942, ערכו הגרמנים שורת גיחות צילום מעל חיפה, במסגרת הסיוע למבצע מיוחד של הצי האיטלקי נגד אוניות בריטיות בנמל. על פי התכנון, הצוללת "שירה" הייתה אמורה להביא כח של צוללים לקרבת הנמל, שיחדרו פנימה ויצמידו מטעני נפץ לאוניות הבריטיות.

הצוללת האיטלקית "שירה"

הצוללת "שירה" הושקה ב-6 בינואר 1938 ונכנסה לשירות ב-25 באפריל 1938. בתחילת המלחמה עגנה בנמל לה ספציה ונעשו בה שיפורים שאפשרו לה לשאת 3 "חזירים" (טורפדו מאויש). ה"שירה" יצאה למשימות רבות, באחת מהן ב-10 ביולי 1940 היא הטביעה את הספינה הצרפתית שיק (Cheik). ב-3 בדצמבר 1941 יצאה ה"שירה" מנמל לה ספציה, למשימת פשיטה על נמל אלכסנדריה. ב-19 בדצמבר, לאחר שהגיעה ליעד, נכנסו 6 צוללנים עם 3 "חזירים" לנמל והטביעו את 2 ספינות הקרב אה"מ "המלכה אליזבת" ואה"מ "ואליאנט", את המשחתת אה"מ "גרואיס" ומכלית נורבגית. כל הספינות הבריטיות שטובעו במימי הנמל הרדודים תוקנו והוחזרו לשירות לאחר מכן. ששת הצוללנים שביצעו את המשימה נתפסו. ב-10 באוגוסט 1942 יצאה ה"שירה" לפשיטה על נמל חיפה. בפיקודו של ברונו זליץ. במסגרת ההכנות למבצע טסו ב-7 וב-9 באוגוסט, מעל נמל חיפה, מטוסי צילום גרמניים מגביהי טוס, מסוג יונקרס Ju-86P שהופעלו על ידי טייסת הסיור לטווח ארוך מכרתים. תוצאות פענוח התצלומים שודרו אל הצוללת, אשר אמורה הייתה לשלח את הצוללים בליל ה-13 באוגוסט. מאחר והקשר עם הצוללת ניתק, שלחו האיטלקים בבוקר ה-15 לחודש מטוס תצפית לאזור חיפה. המטוס חזר ללא תוצאות. כתוצאה מכך, ביקשו האיטלקים לקראת ערב, מגיס האוויר ה-10 לבצע גיחת צילום מעל חיפה כדי לראות אם הנמל הותקף. למחרת ניסה מטוס לצלם את הנמל, אך נתקל בהתנגדות בריטית ונאלץ לחזור לבסיסו ללא תוצאות. למחרת, יצא מטוס נוסף מכרתים, שהצליח לצלם את חיפה מגובה 9,000 מטר. התצלומים הועברו לבסיס הצי האיטלקי ברודוס ושם נמצא כי הנמל - לא הותקף. הצוללת אותרה על ידי הצבא הבריטי במרחק של כ-11 ק"מ מהנמל, הותקפה בפצצות עומק שהשליכה ספינת המשמר הבריטית - אה"מ "איילה" ונפגעה, דבר שחייב אותה לעלות לפני השטח. לאחר שהגיחה ה"שירה" אל פני המים, הסתערה עליה הספינה הבריטית והטביעה אותה על כל 53 לוחמיה.

¹ יואב גלבר, תולדות ההתנדבות, הוצאת יד יצחק בן צבי, תשל"ט

² יואב גלבר, מצדה - הגנה על ארץ ישראל במלחמת העולם השנייה, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 1990

³ על פי המחקר של קלאוס מיכאל מלמן, מנהל המרכז לחקר הנאצים בגרמניה, ומרטין קופרס

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3237513,00.html>